

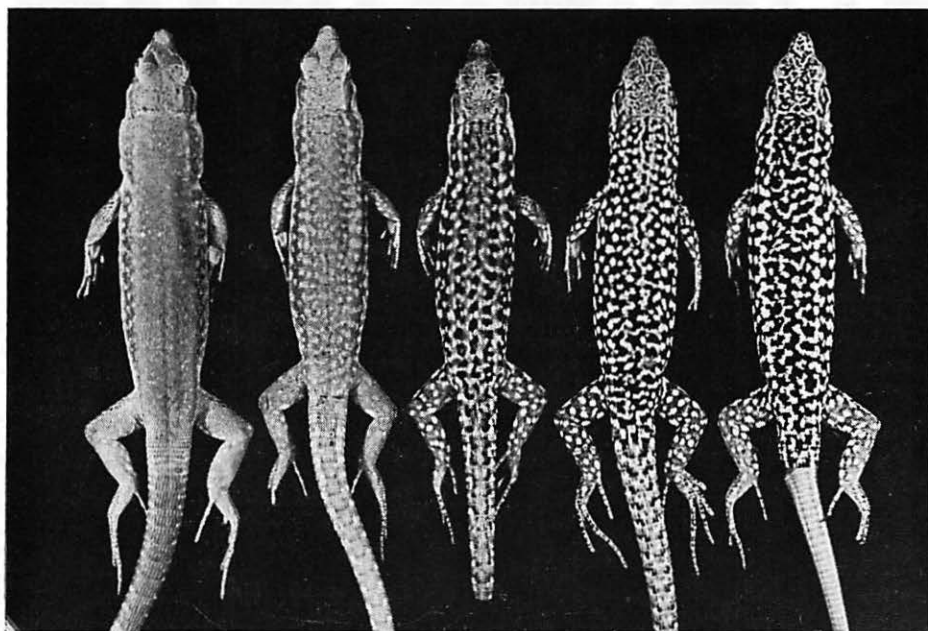
Reptielen van de Malta-eilanden

door Prof. Dr. Robert Mertens

vertaling: R. M. Meijer en J. A. Otte

Alle eilanden die tussen twee werelddelen of in het algemeen tussen geografisch verschillende gebieden liggen, plegen de biogeografen te boeien. Dit geldt in hoge mate voor de eilanden van de Malta-groep, die zich tussen Sicilië en Tunesië resp. Libië bevinden en de reiziger daarom als resten van een landbrug tussen Europa en Afrika voorkomen. In het westen sluiten zich bij Malta met de beide kleine buureilanden Comino en Gozo, op enige afstand nog de eilanden Linosa, Lampedusa met Lampione en tenslotte Pantelleria aan. De meesten van de genoemde eilanden heb ik in de jaren 1926 en 1961 bezocht om aldaar herpetologische studies te verrichten. Het resul-

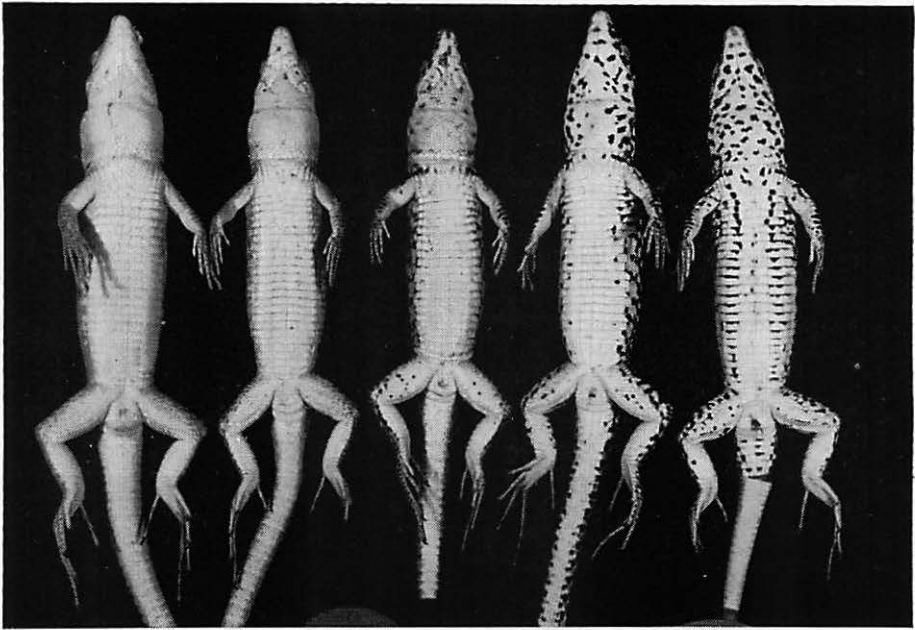
en onder de aarde, die op een tijdperk van ca. 5.000 jaar kunnen terugkijken. Doch niet alleen de praehistorici en archeologen, doch ook de mythologen en geschiedenisonderzoekers vinden op Malta rijke stof voor hun onderzoekingen. De namen Odysseus en de apostel Paulus leven op Malta evenzeer voort als die van de Johannesorde en de Maltezer ridders, die eens het Maltesische bolwerk van het Christendom dapper tegen de Turken verdedigden. Bekijkt men het eiland in oktober van grote hoogte dan krijgt men de indruk van een uitgestrekte schijf van bruingrijze kleur, die op de diepblauwe watervlakte dobbert. Het is Malta, het voornaamste eiland, waarbij zich dicht

Afb. 1 *Lacerta filfolensis maltensis*, D M F 61563-67 (links naar rechts) 5 ♂ van dezelfde vindplaats: Miziep bij Mellieba, Malta, reis R. Mertens, 1961

taat van mijn verzamelactiviteiten, waaronder ca. 120 Lacertidae, bevindt zich goed geconserveerd in het Senckenberg-Museum in Frankfurt a.M. Het zal slechts weinigen bekend zijn, dat de Malta-eilanden niet alleen voor de natuurwetenschap, maar ook voor de geesteswetenschap een overvloed van de boeiendste problemen bieden. Deze landresten waren, in een geologisch niet zover achter ons liggende periode, door dwergolifanten, nijlpaarden, herten, zevenslapers zo groot als hazen, reuzenschildpadden, krokodillen en reuzenhagedissen alsmede talrijke andere reeds lang uitgestorven wezens bevolkt. Bovendien zijn er resten van de oermens en vooral gedenktekens van diens verbazingwekkende activiteiten bewaard gebleven: zoals reusachtige bouwwerken uit steenblokken, op

in het noordwesten nog een kleiner stuk grond aansluit: Gozo, het nabuureiland. En tussen dit en het hoofdeiland is nog een stuk land gevoegd: Comino. Groene tinten zijn in dit herfstachtige jaargetijde nauwelijks te bekennen, wel echter een massa witte huisjes en kerken, een teken van de grote bevolkingsdichtheid van deze eilandengroep. Nadert het vliegtuig de grond dan ziet men, dat voor de kust van Gozo een kleine rotpunt gelegen is: de Fungus- of Generaalsrots. Een minuut later ontdekt men aan de noordkust van Malta twee inhammen: voor de landtong die deze inhammen scheidt, ligt in zee een klein dubbeleiland: Selmuett of het St. Paul's eiland. Spelen deze eilandjes in de literatuur over Malta's herpetofauna een zekere rol, dan geldt dit eerst recht voor de wel aan

Afb. 2 Dezelfde hagedissen als op afb. 1, van onder gezien.

iedere Lacerta-kenner van naam bekende Filfolarots, die men kort voor de landing als een witachtige stip in de blauwe zee voor de zuidkust ziet.

Over de povere herpetofauna van Malta en zijn nabuureilanden bestaat nog geen werk, dat volledig inzicht geeft, omdat ook het laatste overzicht van Guido G. Lanfranco (1955), die ik voor verschillende schenkingen en zijn steun gedurende mijn verblijf op Malta zeer erkentelijk ben, niet alle soorten vermeldt en omdat de gebruikte nomenclatuur verouderd is.

Terloops dient nog te worden opgemerkt, dat de amfibieën op Malta slechts door één kikker n.l. *Discoglossus p. pictus* zijn vertegenwoordigd.

Schildpadden

Alleen zeebewonende soorten komen voor de fauna van Malta in aanmerking. Hiervan geeft Lanfranco (1955:203) alleen de 'Loggerhead Turtle' onder de naam *Testudo caretta* op. Despott (1930:73) heeft evenwel reeds en wel door twee exemplaren aangetoond, dat behalve *Testudo caretta* nog *Chelonia mydas* voorkomt; volgens Carr (1957:48, 1967:148) echter heeft een exemplaar betrekking op *Lepidochelys*, en wel met vrij grote zekerheid *kempii*. Derhalve leven aan de kust van Malta niet minder dan 3 soorten schildpadden: *Caretta caretta*, *Chelonia m. mydas* en *Lepidochelys* (waarschijnlijk) *kempii*.

Hagedissen

Van de Lacertidae die op Malta voorkomen zijn de muurhagedissen de meest algemene en tevens ook de merkwaardigste. Deze worden weliswaar door oudere auteurs en Lanfranco (1955) als leden van de familie *Lacerta muralis* (of zelfs van

'serpa') beschouwd, maar de samensteller van dit overzicht heeft reeds in 1921 (:236) de mening geuit, dat het juister is, deze als op zich zelf staande species, *Lacerta filfolensis*, te beschouwen. Deze opvatting is des te meer gerechtvaardigd omdat de Malta-hagedissen zeker niet met *Lacerta muralis* (of *sicula*) nauwer verwant zijn, maar waarschijnlijk met de Siciliaanse *Lacerta wagleriana* (Mertens 1955:35).

Op het hoofdeiland Malta en op Gozo (alsmede vermoedelijk ook op Comino) komt *Lacerta filfolensis maltensis* zeer veel voor, ofschoon zij merkwaardigerwijs ook op grote gedeelten ontbreekt. Het is een zeer schuw en snel diertje, dat daarom moeilijk te vangen is. Wat de variabiliteit van de tekening betreft, deze komt enigszins overeen met die van de Zuidapuaanse *Lacerta sicula*, omdat naast de op de rug gevlekte resp. in de lengte gestreepte dieren ook exemplaren voorkomen die een zwarte nettekening hebben en ten slotte exemplaren waarbij de donkere tekening praktisch volkomen vervaagd is (afb. 1). De grondkleur is op de bovenzijde glanzend groen tot geelgroen, de onderzijde daarentegen steenrood, oranje, geel of witachtig. Op de onderzijde kunnen bij wijze van uitzondering, namelijk op de keel alsmede op de buikschilden aan de zijkanten, zwarte vlekjes of strepen voorkomen zoals deze bij enige hagedissen op afbeelding 2 te zien zijn.

Deze donkere vlekjes op de buikzijde zijn daarom zo merkwaardig omdat deze het meest typerende kenmerk zijn van *Lacerta filfolensis kieselbachi* van het reeds genoemde eiland St. Paul (afb. 3). Men vergelijkte bijv. de tekening van het laatste *maltensis*-exemplaar (SMF 61567) op afbeelding 2

met de overeenkomstige afbeelding van de hagedis van St. Paul bij Despott (1915, afb. 2). Of daarom *kieselbachi* als ras dient worden erkend, lijkt mij problematisch.

Boulenger's (1913:159) hagedissen van 'Rocky Island', Malta, hebben betrekking op dit ras, hetgeen Fejérváry (1924:9) blijkbaar evenzeer over het hoofd heeft gezien als mijn beschrijving van *malensis*, waaraan hij de naam *despotti* gegeven heeft. Helaas waren de hagedissen op St. Paul zo schuw dat de buit van twee bezoeken aan dit eiland slechts uit 7 exemplaren bestond. Bijna alle dieren ving ik langs of op de weg naar het Apostel-standbeeld, omdat daar het terrein overzichtelijker was. In noordelijke richting loopt het eiland in een ongeveer even lange maar meer vlakke landtong uit: omdat deze landtong door een ongeveer 50 cm diep water van het hoofdeiland gescheiden was, leek het geheel op een dubbeleiland. Ofschoon tijdens storm het vlakke noordelijke landgedeelte zeer zeker zal worden overspoeld, kwamen ook daar enige hagedissen voor.

Mijn tocht naar de Fungus- of Generalsrots aan de westkust van Gozo leverde geen resultaat op. Ik had het plan, op 17 oktober 1961 op dit eiland aan land te gaan om eindelijk in het bezit te komen van de alleen volgens beschrijving bekende *Lacerta filfolensis generalensis*, bij welke dieren de buikzijde belangrijk meer naar zwart kan overhellen dan bij *kieselbachi*. Groot was echter mijn teleurstelling toen bleek, dat de rots voor een 'normale', d.w.z. alpinistisch niet geschoolde herpetoloog ontoegankelijk was (afb. 4).

Maar even ontoegankelijk als de 'terra typica' van *generalensis* bleek bij mijn studies van de Malta-hagedissen helaas ook de originele beschrijving daarvan. Deze verscheen namelijk van de hand van Dr. Giovanni Gulia aan wie wij een zeer

waardevol overzicht van de Maltesische fauna te danken hebben, dat wij kunnen vinden in het dagblad 'Malta Chronicle' in het jaar 1914. Echter noch op Malta noch in Londen is het mij gelukt deze krant te bemachtigen. Aangezien mag worden aangenomen, dat dit blad heden helemaal niet meer te verkrijgen is, stel ik voor, dat men als originele beschrijving de tweede beschrijving aanhoudt en deze als volgt overneemt: 'Gulia in Despott, Zoologist, London, 1915:325 Abb'. Op genoemde foto is het gehele dier afgebeeld: de onderkant van het dier vindt men op blz. 323 gefotografeerd.

Mijn voorgenomen excursie naar de door Lacertavorschers zo dikwijls genoemde Filfolarotsen scheen eveneens een vergeefse reis te worden. Toen ik namelijk aan de zuidkust van Malta uitkeek naar een motorboot ontdekte ik, dat het hoge tafeleiland (afb. 5) voortdurend onder het geschut van de Britse Marine stond en ook op zondag wanneer er niet geschoten werd mocht het eiland in verband met de vele blindgangers niet betreden worden. Alleen dankzij een flink bedrag gelukte het mij een visser te bewegen op zondag de Filfolarotsen te bezoeken en voor mij hagedissen te vangen. Zijn jachtbuit nam ik des maandags in ontvangst: zij bestond uit 3 prachtige *Lacerta f. filfolensis* en 2 *Tarentola m. mauritanica*. Over de sterk melanistische Filfolahagedis, die geen helle grondkleur heeft of waarvan de grondkleur tot kleine groenachtig gele (aan de rompzijden blauwe) stipjes teruggedrongen kan zijn (zie voorplaat) is veel geschreven, zeer uitvoerig door Eimer (1881: 408-420, tab. 15) en niet in de laatste plaats ook door Boulenger (verg. 1920:219, 222). Herhaaldelijk wordt daar de aandacht gevestigd op de bijzondere onverschrokkenheid van deze - ten opzichte van de Malta-hagedissen veel forsere -

Afb. 3 Het eiland Selmunett of St. Paul bij Malta

foto: R. Mertens

dieren, een verschijnsel dat ook mij is opgevallen. Het vijfde en laatste ras van *Lacerta filfolensis* leeft op de eilandjes Linosa en Lampione. Op het eerstgenoemde eiland heb ik zelf van deze eveneens sterk melanistische dieren een groot aantal gevangen.

Afgezien van de reeds eerder genoemde muurgecko worden de overige hagedissen op Malta door *Hemidactylus t. turcicus* en *Chalcides ocellatus tiligugu* vertegenwoordigd. Terwijl de beide gecko's in diergeografisch opzicht nauwelijks van belang zijn, verdient *Chalcides ocellatus* wel de aandacht, omdat deze zowel op Sicilië alsook in Noord-Afrika voorkomt en dus in de Maltese herpetofauna (naast *Discoglossus pictus*) de enige getuige van de vroegere Siciliaans-Tunesische landbrug kan worden geacht.

Slangen

De slangenfauna van Malta bestaat slechts uit 4 soorten, waarvan er twee soorten mogelijk door mensen zijn heengebracht. De meest voorkomende slangen zijn de toornslang (*Coluber viridiflavus carbonarius*) en de luipaardslang (*Elaphe situla*), die beide op Sicilië - maar niet in Noord-Afrika - voorkomen en dus alleen als getuigen van een vroegere Siciliaanse landverbinding kunnen gelden, juist zoals ik dat voor *Lacerta filfolensis* zou willen aannemen. Daarentegen duidt het voorkomen van de 'Katzennatter' (*Telescopus f. fallax*) op Malta en verder naar de Balkan erop, dat deze slang waarschijnlijk op de een of andere manier van de Balkan naar Malta is gebracht. De vierde soort kent men op Malta pas sinds Lanfranco (1955:200). Hij noemt deze weliswaar 'Tarbophis algerius': de juiste naam is echter *Coluber florulentus algerius*, een bewoner van Noord-West Afrika. Sinds Lanfranco het voorkomen van deze dieren op Malta reeds in het jaar 1927 heeft aangetoond

- ook het Senckenberg-Museum heeft een exemplaar (SMF 59655) aan hem te danken - heeft hij een groot aantal van deze slangen gevonden, alleen echter in de omgeving van de hoofdstad La Valetta. Derhalve is het vermoeden niet ongegrond, dat deze slangen met een scheepslanding naar Malta zijn meegekomen en zich daar gevestigd hebben.

Zusammenfassung

Die letzte zusammenfassende Übersicht der Malta-Reptilien durch Lanfranco (1955) ist durch *Chelonia mydas* und *Lepidochelys* (wahrscheinlich *kempii*) zu ergänzen. Im Gegensatz zu seiner und der Auffassung der älteren Autoren sind die Mauereidechsen Maltsas sicherlich keine Rassen von *Lacerta muralis*, sondern bilden einen eigenen Rassenkreis, der von der sizilianischen *Lacerta wagneriana* abzuleiten ist. Da die Originalbeschreibung von *Lacerta filfolensis generalensis* Gulia 1914 vom Fungus oder Generals-Felsen bei Gozo in einer heute offenbahr nicht mehr zu beschaffenden Tageszeitung (Malta Chronicle) erschienen ist, empfielt es sich, sie auf die Zweitbeschreibung festzulegen und das Originalzitat wie folgt abzuändern: 'Gulia in Despott, Zoologist, London 1915:325, Abb.'. Von 4 Natterarten sind zwei sicherlich sizilianischer Herkunft und daher möglicherweise wie *Lacerta filfolensis* als Belege für eine frühere Landverbinding mit Sizilien zu werten: *Coluber viridiflavus carbonarius* und *Elaphe situla*. Zwei andere dürften hingegen durch den Schiffsverkehr nach Malta gelangt sein: *Telescopus f. fallax* vom Balkan und *Coluber florulentus algerius* aus Nordafrika. Als Zeugen einer früheren afrikanisch-sizilianischen Landbrücke weist die gegenwärtige Herpetofauna Maltsas allenfalls nur zwei Arten auf: *Chalcides ocellatus* und *Discoglossus pictus*.

Afb. 4 Het eiland Fungus of de Generaalsrots bij Gozo.

foto: R. Mertens

Afb. 5 *Filfolia eiland bij Malta.*

foto: R. Mertens

Literatuur:

- Boulenger, G. A. (1913): Second contribution to our knowledge of the varieties of the Wall-Lizard (*Lacerta muralis*). *Transact. zool. Soc. London*, 20: 135-230, Taf. 16-23, 4 Abb.
- Boulenger, G. A. (1920): *Monograph of the Lacertidae*, 1. London.
- Carr, A. (1957): Notes on the zoogeography of the Atlantic sea turtles of the genus *Lepidochelys*. *Rev. Biol. trop.*, 5: 45-61, 3 Abb.
- Carr, A. (1967): So excellent a Fish. A natural history of Sea Turtles. New York.
- Despott, G. (1915): The reptiles of the Maltese islands. *Zoologist*, London, 1915: 321-327, 3 Abb.
- Despott, G. (1930): Cattura di due esemplari di *Chelone mydas* Schw. nei mari di Malta. *Naturalista sicil.*, 7: 73-75.
- Eimer, Th. (1881): Untersuchungen über das Variieren

- der Mauereidechsen, ein Beitrag zur Theorie der Entwicklung aus constitutionellen Ursachen sowie zum Darwinismus. *Arch. Naturgesch.*, 47: 239-517, Taf. 13-15.
- Fejérváry, G. J. (1924): Preliminary notes to a monograph of the lacertian fauna of the Maltese islands. *Biol. hung.*, Budapest, 1, fasc. 5.
- Gulia, G. (1914): Uno sguardo alla zoologia delle 'Isole Maltesi'. IXe Congr. intern. Zool. Monaco 1913: 545-555.
- Lanfranco, G. G. (1955): Reptiles, Amphibians of the Maltese islands. *Malta Year Book for 1955*: 198-203.
- Mertens, R. (1921): Zur Kenntnis der Reptilienfauna von Malta. *Zool. Anz.*, 53: 235-239.
- Mertens, R. (1955): Die Mauereidechsen der Liparischen Inseln, gesammelt von Dr. Antonino Trischitta. *Senckenb. biol.*, Frankfurt a.M., 36: 25-40, Taf. 1, 2.

Enkele wenken aangaande het schrijven van artikelen (vervolg)

5. Wil men een of meerdere woorden benadrukken dan kan men ze cursief (onderstrepen in de tekst) of vet (met potlood omcirkelen in de tekst en het woord 'vet' in de kantlijn ervoor zetten) laten drukken. Het is aan te raden hier slechts spaarzaam gebruik van te maken. Geciteerde tekst plaatst men tussen aanhalingstekens of laat men cursief drukken.
6. Nederlandse plante- en dierenamen zoals gatenplant, muurhagedis, gewone pad enz. worden niet met hoofdletters geschreven.
7. Aardrijkskundige namen worden bij voorkeur overeenkomstig een recente Nederlandse atlas gespeld. Woorden als Oostafrikaans, Westindisch enz. worden met één hoofdletter en aan elkaar geschreven. Wel schrijft men weer Oost-Afrika, West-Indië. In ander verband genoemde windrichtingen worden met een kleine letter geschreven: het westen, noordoostelijk enz.
8. Afkortingen van gewone woorden hebben weinig zin en misstaan veelal in gedrukte tekst. Verder gebruikte men uitsluitend officiële en algemeen bekende afkortingen. Enkele zeer veel voorkomende meer technische afkortingen zijn:

ampère	- A
calorie	- cal.
Celsius	- C
centimeter	- cm

circa	- ca.
gram	- g
kilogram	- kg
kilometer	- km
kilovolt	- kV
kilowatt	- kW
liter	- l
meter	- m
millimeter	- mm
volt	- V
watt	- W

- Temperaturen geeft men aan in graden Celsius, bv. 20°C, 15-25°C.
9. Geraadpleegde boeken en andere publicaties vermeldt men onderaan het artikel en wel alfabetisch volgens de auteursnamen en chronologisch indien van een auteur meerdere werken werden gebruikt. Achter de auteursnaam volgt het jaartal van publicatie en daarachter de naam van het boek of artikel en respectievelijk de naam van de uitgever als het een boek betreft en naam en aflevering als het een tijdschrift of een serie betreft.
  10. Ten slotte is het aan te raden een artikel een of meerdere keren over te lezen alvorens het in te zenden. Vooral als men dit doet enige tijd nadat het is geschreven zal men in zijn eigen tekst dikwijls reeds correcties willen aanbrengen.

Redactie